

эффективность которых повышается в зависимости от использования своевременной коррекционной работы.

Література:

1. Васенков Г.В. Коррекционно-развивающая работа на уроках профессионально-трудового обучения на основе компьютерных технологий для учащихся с проблемами интеллектуального развития. / Г.В. Васенков // Обогащение словаря тематической лексикой на уроках трудового обучения в коррекционных школах VIII вида с использованием компьютерных тренажеров: сб. науч. тр. – М.: Дельфа, 2003. – С.16-28.

2. Васенков Г.В. Технология трудового обучения детей с недостатками интеллекта. / Г.В. Васенков // Дефектология, 2004. – № 3.– С.60-67.

3. Дульнев Г.М. Коррекционная роль обучения во вспомогательной школе / Г.М. Дульнев. – М.: Педагогика, 1971.

4. Певзнер М.С. Психическое развитие детей с нарушением умственной работоспособности. / М.С. Певзнер; [в соавт. с Л.И. Ростягайловой, Е.М. Мастюковой]. – М., 1982.

5. Певзнер М.С. Умственно отсталый ребенок. / М.С. Певзнер; [в соавтор. с А.Р. Лурия, Н.Н. Зислиной и др.]. – М., 1960.

6. Пинский Б.И. Коррекционно – воспитательное значение труда для психического развития. / Б.И. Пинский. – М.: Педагогика, 1985.

7. Шиф Ж.И. Психологические вопросы коррекционной работы во вспомогательной школе. / Ж.И. Шиф. – М.: Педагогика, 1972.

УДК: 159.922.76-056.313:316.772.4

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА
КОМУНІКАТИВНИЙ РОЗВИТОК РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ
ШКОЛЯРІВ

О.І. Проскурняк

Аналізуються пізнавальні особливості розумово відсталих школярів, їх потребово-мотиваційна та емоційно-вольова сфери, визначаються складнощі комунікативного розвитку, проблеми комунікативної діяльності, труднощі мовлення. Доводиться, що індивідуально-психологічні особливості значною мірою визначають комунікативний розвиток учнів спеціальних освітніх закладів, а комунікативно-мовленнєвий розвиток є джерелом розвитку їх особистості.

***Ключові слова:** розумово відсталі школярі, комунікативний розвиток, мовлення, мотиви, емоції, спілкування.*

Влияние психологических особенностей на коммуникативный развитие умственно отсталых школьников

Анализируются познавательные особенности умственно отсталых школьников, их потребностно-мотивационная и эмоционально-волевая сферы, определяются сложности коммуникативного развития, проблемы коммуникативной деятельности, трудности речи. Доказывается, что индивидуально-психологические особенности в значительной степени определяют коммуникативное развитие учеников специальных образовательных учреждений, а коммуникативно-речевое развитие является источником развития их личности.

***Ключевые слова:** умственно отсталые школьники, коммуникативное развитие, речь, мотивы, эмоции, общение.*

The influence of psychological characteristics on the communicative development of mentally retarded students

Cognitive features are analysed mentally retarded schoolchildren, their motivational and emotional spheres, complications of communicative development, problem of communicative activity, difficulty of speech are determined. Proved, that individually-psychological features determine communicative development of pupils of the special educational establishments largely, and communicative-speech development is the source of development of their personality.

Keywords: *mentally retarded schoolchildren, communicative development, speech, reasons, emotions, communications.*

Комунікативний розвиток розумово відсталих школярів сприяє виникненню міжособистісних стосунків, інтеграції їх у соціум. Звідси комунікативний розвиток виступає як форма соціальності дитини, становлення її як соціальної істоти. Такий підхід до розгляду комунікативного розвитку скрізь призму соціального руху забезпечує пошук нових резервів особистісного становлення й можливостей оптимізації корекційних впливів з урахуванням психологічних особливостей розумово відсталих школярів.

Фахівці у галузі корекційної педагогіки та спеціальної психології В. Воронкова, Л. Виготський, Г. Данілікіна, Г. Дульнєв, Л. Гозман, Л. Занков, Х. Замський, Е. Нікіфорова, М. Певзнер, В. Петрова, Н. Стадненко, Л. Ходакова, Ж. Шиф та ін. у дослідженнях характеризували психологічні особливості розумово відсталих школярів. Спираючись на дослідження учених-дефектологів проаналізуємо особливості комунікативного розвитку розумово відсталих школярів.

Метою статті є аналіз особливостей розвитку розумово відсталих школярів та їх впливу на комунікативну діяльність.

Особливості розвитку розумово відсталих школярів зумовлюються порушенням вищої нервової діяльності, недорозвиненням мислення, пізнавальної, емоційно-вольової сфер тощо. Ці особливості, у свою чергу, визначають певну інертність, зниження активності. У певної частини розумово відсталих школярів спостерігається неконтактність, що впливає на їх особистісний розвиток.

Як зазначав Л.Виготський [1], основні компоненти структури особистості розумово відсталих дітей такі ж самі, як і без порушень у розвитку. Спрямованість особистості розумово відсталих школярів вмщує систему мотивів, потреб, інтересів. Недорозвинення інтелекту зумовлює слабку регуляцію потреб свідомістю, їх спрощеність,

«бідність». Недорозвинення вищих культурних потреб визначає низьку мотивацію на комунікативну взаємодію. Стосовно комунікативної діяльності спостерігається невисока комунікативна активність.

У розумово відсталих учнів нервові процеси є нестійкими, переважає збудження або гальмування. Розумово відсталі учні, в яких переважає процес збудження некритичні, афективні, імпульсивні, що негативним чином впливає на комунікативну взаємодію: їх висловлювання часто є різкими, занадто емоційними. Діти, у яких переважає процес гальмування є інертними у спілкуванні, вони не відчувають потребу у міжособистісній взаємодії [2].

Як відомо, у школярів зі зниженим розумовим розвитком спостерігаються відставання у розвитку емоцій та комунікативної діяльності. Найбільш виразними є емоційна нестійкість, лабільність, легка зміна настрою і контрастність проявів емоцій. Діти легко й часто не мотивовано переходять від стану сміху до плачу і навпаки. Відмічається нетолерантність до фруструючих ситуацій. Незначний привід може викликати емоційне збудження і навіть різку афективну реакцію на неадекватну ситуацію [2; 4]. Така дитина то проявляє доброзичливість по відношенню до інших, то раптово стає агресивною. При цьому агресія направляється не на дії особистості, а на саму особистість. Такі реакції виявляються в агресивності комунікацій, комунікативної поведінки.

Нерідко у школярів з розумовою відсталістю відмічається стан підвищеної тривожності, неспокою. На відміну від дітей, що нормально розвиваються, у школярів з розумовою відсталістю гальмується комунікативно-мовленнєва діяльність. У них не відмічається вираженої прихильності до кого-небудь, міжособистісні стосунки нестійкі. Взаємодія носить по-більшості ситуативний, нестійкий характер. Діти надають перевагу спілкуванню з дорослими чи дітьми старшими за себе, але і в цих випадках не проявляють значної активності [6].

Слід відмітити своєрідність проявів регулюючої ролі емоцій у школярів з розумовою відсталістю. Труднощі, які зустрічають діти при виконанні завдань часто викликають у них різкі емоційні реакції, афективні спалахи. Такі реакції виникають не лише у відповідь на дійсні труднощі, але і внаслідок очікування труднощів, страху перед невдачами. Цей страх значно знижує продуктивність дітей у вирішенні інтелектуальних завдань і призводить до формування у них заниженої самооцінки [3].

Недорозвиток комунікативно-мовленнєвої сфери проявляється в гіршому (порівняно з дітьми, що нормально розвиваються) розумінні оточуючих, як чужих так і близьких. Можна припустити, що труднощі у розумінні оточуючих пов'язані з несформованістю відповідних образів, уявлень.

Інтелектуальна неповноцінність учнів негативно впливає на їх комунікативну діяльність навіть з батьками. Певна частина батьків розумово відсталих учнів соромиться своїх дітей та намагається менше спілкуватися з ними, інша частина – висовує непомірні вимоги до своїх дітей, неспроможність невиконання яких їх дратує. Все це веде до виникнення у розумово відсталі дитини комплексу неповноцінності, що також гальмує їх мовленнєвий розвиток.

Спостереження свідчать, що школярі зі зниженим інтелектуальним розвитком по-більшості шумні та рухливі: на прогулянках лазять по деревах, голосно кричать, намагаються брати участь в іграх інших дітей, але не вміючи слідувати правилам, сваряться, заважають іншим. З дорослими бувають ласкавими і навіть настирливими, але легко вступають у конфлікт проявляючи при цьому грубість та крикливість. Почуття розкаяння та образи у них неглибокі та короткочасні. При психічній загальмованості поряд з особистісною незрілістю особливо проявляється несамотійність, нерішучість, повільність звикання до шкільних умов. Такі діти часто плачуть, сумують за домом, уникають комунікативної взаємодії.

У школярів зі зниженим розумовим розвитком спілкування розвивається з запізненням [1; 3; 6]. На початковому етапі навчання діти, як правило, не вміють спілкуватись між собою й, у деяких випадках, не мають потреби до цього через недорозвинення колективних видів діяльності, але певна потреба спілкування з дорослими й засоби реалізації цієї потреби є у кожної дитини. Діти звертаються до дорослих з різними потребами. Комунікація дитини та дорослого, дитини та однолітків супроводжується активним використанням емоційно-комунікативних якостей.

Спілкування з оточуючими і розвиток предметної діяльності призводить до появи передумов емоційно-комунікативних потреб. Необхідно створювати такі умови, такі ситуації, в яких у дітей виникне потреба в емоційно-комунікативній взаємодії. Наприклад, можна запропонувати дітям побудувати вулицю, де кожен будує будинок у певному місці, треба розподілити будівельний матеріал порівну тощо. Слід спеціально створювати умови для взаємодії дітей між собою, обміну інформацією, комунікативного та емоційного збагачення.

В. Лубовський зазначає, що недорозвинення мовлення певної мірою можна спостерігати на різних рівнях висловлювання учнів як молодших, так і старших класів спеціальних шкіл [3]. У молодших школярів воно спостерігається в утрудненому опануванні відтворенням слів. Це надає можливість дійти висновків, що у дітей з розумовою відсталістю пізніше ніж в онтогенезі розвивається фонематичний слух — функція, яка є важливою при навчанні грамоті та правильному звуковідтворенню. Пізніше, це певною мірою коригується.

Слід зауважити, що в учнів спеціальних шкіл частіше, ніж у дітей без відхилень у розумовому розвитку спостерігаються дефекти органів мовлення, що також ускладнює опанування усним мовленням.

Учні спеціальних шкіл, особливо молодші школярі, часто заміщують одні звуки іншими або «пропускають» ті звуки, які не можуть вимовляти, що робить їх мову незрозумілою

для оточуючих, особливо тих, хто спілкується з ними вперше. Таким чином, комунікативна взаємодія в розумово відсталих школярів з оточуючими ускладнюється також через недоліки мовлення. Отже, через недоліки відтворення звуків, мова розумово відсталих школярів не завжди є зрозумілою для партнерів по комунікаціям та іноді викликає з їхнього боку посмішки та відмову від комунікативної взаємодії. Це призводить до того, що розумово відсталі діти намагаються менше розмовляти, «замикаються» у собі. Все означене негативно впливає на їх емоційно-особистісну сферу. Діти стають настороженими, замкненими, постійно очікують зауважень та посмішок. Разом з означеним звужується коло їх спілкування, практика комунікативно-мовленнєвої взаємодії обмежується.

Відомо, що у розумово відсталих школярів словниковий запас є бідним та спрощеним. У мовленні рідко використовуються прикметники, які характеризують особистісні якості людини, про яку йдеться. У мовленні розумово відсталих школярів пасивний словар суттєво переважає активний. Отже, вони розуміють більшу кількість слів, ніж використовують у вербальній комунікативній діяльності.

Комунікативно-мовленнєва діяльність розумово відсталих школярів відрізняється тим, що навіть учні у мовленні використовують прості речення. Складні речення використовуються лише учнями старших класів, що свідчить про утруднення розуміння та віддзеркалення різних взаємозалежностей між об'єктами і явищами оточуючій дійсності, що також підтверджує недорозвинення їх мислення.

У розумово відсталих старшокласників словниковий запас значно збільшується завдяки спеціальному навчанню, розширенню життєвого досвіду, кола комунікативної діяльності, впливу засобів масової інформації (телебачення тощо). Однак спостереження учених-дефектологів [3; 6] свідчать, що по-більшості у мовленні розумово відсталих

підлітків переважають нескладні речення і навіть вони не завжди відповідають відповідним нормам.

Для комунікативної взаємодії, виникнення міжособистісних стосунків важливими є комунікативні вміння: розпочати бесіду, підтримувати розмову, тобто необхідним є певний рівень діалогічного мовлення. Спостереження доводять, що учні молодших класів рідко виявляють комунікативну активність, що пов'язано з недорозвитком мовлення, звуженим колом інтересів та мотивів, бракуваням навичок розпочати бесіду, недостатнім розумінням співрозмовника. Відповідь молодших школярів з розумовою відсталістю часто не відповідає запитанню, іноді вони ехологично повторюють частину запитання, розгорнуті відповіді надають рідко [3].

Розумово відсталі старшокласники в умовах спеціальної школи повільно опановують діалогічним мовленням. Відповіді розумово відсталих старшокласників можуть бути як скороченими, так і розгорнутими, але в останньому випадку вони не відповідають чітко на запитання, а повторюють одне і теж, розгорнуті висловлювання часто мають додаткову неадекватну інформацію, яка виникає під впливом випадкових асоціацій. Однак значна частина розумово відсталих підлітків відчуває комунікативні труднощі, а саме: їм складно підтримувати розмову, звернутися до незнайомих людей із запитаннями, відповідати на них, тобто, навіть у старшокласників бракує комунікативних навичок. Причиною цього слугує не тільки недостатній комунікативно-мовленнєвий розвиток, а також особливості мотиваційної та емоційно-вольової сфер розумово відсталих школярів.

Слід зауважити, навіть якщо у формуванні діалогічного мовлення у розумово відсталих старшокласників спостерігаються певні успіхи, то опанування монологічним мовленням залишається для них складним. В. Лубовський пов'язує це з особливостями їх діяльності, які визначаються у мовленні (невміння планувати висловлювання, реалізовувати той план, що вже створений тощо) [3].

Загальне недорозвинення мовлення, властиве дітям з розумовим недорозвиненням, позначається на процесі самопізнання та формування «Я-образу». Бідність словникового запасу є однією з причин відсутності у них критеріїв порівняння себе з іншими, самоаналізу, самооцінки, рефлексії. Наслідком низької потреби у спілкуванні, не сформованості діалогічного мовлення є низька потреба у самопізнанні.

Для значної частини молодших школярів при створенні розповіді або для відтворення вже почутого необхідними є наочні засоби: малюнки, реальні предмети. За умовою існування наочних засобів їхнє мовлення є більш розгорнутим та послідовним. У старших класах використовується план, схема та інші засоби, що організовують та активізують комунікативну діяльність розумово відсталих школярів.

В. Петрова [5], В. Лубовський [3] та інші учені-дефектологи підкреслюють, що у розумово відсталих школярів недостатньо сформованою є регуляторна функція мовлення. Вказівки дорослих сприймаються школярами неточно і тому зміст та послідовність діяльності, яку вони виконують не завжди відповідають вимогам. Насамперед, це стосується складних вправ, які мають декілька ланцюгів (діти забувають запропоновану послідовність дій, плутають їх), а також узагальнених завдань (не можуть достатньою мірою усвідомити завдання).

Розумово відсталі школярі молодших та середніх класів мають труднощі, пов'язані з необхідністю розповісти про вже виконані завдання. Вони розповідають про дії загально, а не детально. Важким є і планування діяльності. Відсутність наочних засобів, необхідність орієнтуватися лише на уявлення роблять мовлення розумово відсталих школярів фрагментарною, спрощеним, непослідовним.

Відхилення у пізнавальної діяльності розумово відсталих школярів позначаються на комунікативній взаємодії з оточуючими дорослими та дітьми. Вони у певній мірі притаманні всім розумово відсталим учням, всіх років

навчання, особливо дітям, що знаходяться на індивідуальному навчанні. В умовах освітнього закладу вони є менш помітними, але якщо дитина не набуває досвіду комунікативної діяльності, знаходиться поза дитячого колективу, коло його спілкування є вузьким – це гальмує її загальний та комунікативний розвиток, ускладнює процес соціалізації.

Факти доводять, що навіть розумово відсталі старшокласники, випускники спеціальних освітніх закладів асимілюють чужу комунікативну поведінку, не можуть так вирішувати комунікативні ситуації, щоб їх комунікативні вчинки можна було розцінювати як вчинки розвиненої особистості.

Н. Стадненко, М. Матвєєва, А. Обухівська [6] зазначають, що розумово відсталі школярі на відміну від однолітків без відхилень у розвитку є менш гнучкими у взаємодії з оточуючим світом, у тому числі у комунікативній взаємодії, що ускладнює виникнення міцних міжособистісних стосунків.

Таким чином, вищевикладене доводить, що психологічні особливості розумово відсталих школярів гальмують їх комунікативний розвиток. Комунікативно-мовленнєвий розвиток школярів сприяє соціалізації, розвитку їхньої особистості, налагодженню комунікативної взаємодії з оточуючими, розвитку міжособистісних стосунків. Отже, перспективою подальшого дослідження є розробка програми розвитку комунікативної діяльності розумово відсталих школярів з урахування їх психологічних особливостей.

Література:

1. Воронкова В.В. Эмоционально-волевые процессы умственно отсталых детей / В.В. Воронкова. – М.: Н.О Комплекс-центр, 1993. – 158 с.
2. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии / Л. С. Выготский. – М.: Просвещение, 1995. – 325 с.
3. Лубовский В.И. Специальная психология / В.И. Лубовский, Т.В. Розанова, Л.И. Солнцева. – М.: Академия, 2005. – 360 с.

4. Никифорова Е.В. Развитие социальных эмоций у умственно отсталых детей / Е.В. Никифорова // Дефектология. – 1997. – № 3. – С.12-15.

5. Петрова В.Г. Психология умственно отсталых школьников / В.Г. Петрова, И.В. Белякова. – М.: Академия, 2004. – 160 с.

6. Стадненко Н.М. Нариси з олігофренопсихології / Н.М. Стадненко. М.П. Матвеева, А.Г. Обухівська . – Кам.-Поділ.: КПДУ, 2002. – 199 с.

УДК: 376-056.26:617.751.6-056.36:376.016:62

Рецензент: А.А. Колупаєва,

доктор педагогічних наук, професор

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В
КЛАСАХ ІНТЕНСИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ (НА
УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)**

К.А. Шапочка

Стаття присвячена аналізу особливостей організації навчального процесу з іноземної мови в класах інтенсивної педагогічної корекції.

Ключові слова: навчальний процес, принципи навчання, молодші школярі, англійська мова

***Особенности организации учебного процесса в
классах интенсивной педагогической коррекции (на
уроках английского языка)***

Статья посвящена анализу особенностей организации учебного процесса по иностранному языку в классах интенсивной педагогической коррекции.

Ключевые слова: учебный процесс, принципы обучения, младшие школьники, английский язык.

***Features of the educational process in class teaching
intensive correction (at english lessons)***

The article analyzes the features of the educational process of foreign language classes in intensive educational correction.